

Modern Türklük

Araştırmaları Dergisi

Cilt 17, Sayı 3(Eylül 2020), ss. 427-438

DOI: 10.1501/MTAD.17.2020.3.22

Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

MAKALE

Uygur Türklerinde Lakap Verme Geleneği

Erkin Emet

Ankara Üniversitesi(Ankara)

ÖZET

Uygur Türklerinin kültüründe ad verme, ad koyma, ad takma, lakap takma biçimlerinde süre gelen adlandırma işi çok eski tarihlere dayanan önemli bir folklor olayıdır. Ad verme olgusu, her toplumun kültürel özelliklerine, inançlarına, değerlerine göre gelenek-görenek ve bir takım uygulamalarla çeşitlenir ve biçimlenir. Uygur Türklerinin kültüründe asıl ad yanında lakap verme geleneği de yaygın olarak görülmektedir. *Lakap*, 'bir kimseye veya bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad'dır.

Bu çalışmamızda sahada derleme metodu kullanarak, daha çok sosyal medya aracılığıyla lakap verme geleneğinde Uygur Türkleri örneğini genel olarak ele aldık. Lakapların Doğu Türkistan Uygur ağızlarında söyleniş özelliklerinin korunarak yazıya geçirilmesine de ayrıca özen gösterdik. Elde edilen bulgulara göre; bir kişiye lakap verilirken o kişinin çeşitli özellikleri, sosyo-ekonomik durumu, işi, mesleği, sosyo-kültürel durumu, belirgin fiziksel özellikleri, tavrı ve davranışları, huyu, karakteri etnik kökeni/soyu, memleketi, beslenme alışkanlıkları vb. özelliklerin önemli rol oynadığı görülmektedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER Lakap verme, Uygur Türkleri, Doğu Türkistan, Uygur Türkçesi.

ABSTRACT

In the culture of the Uyghur Turks, the act of naming is an important folkloric event which goes back to the ancient times, continuing in the forms of naming, name giving and nicknaming. The concept of naming varies and is shaped by the cultural characteristics, beliefs and values of each society through the traditions, customs and certain applications. In the culture of the Uyghur Turks, the tradition of nicknaming individuals in addition to their real names is widely observed. The nickname is "the name which is given to an individual or a family afterwards in addition to their own names originating from a characteristics of a particular individual or a family."

In this study, we have addressed the example of the Uyghur Turks in general terms in the nicknaming tradition mostly through the social media by using the method of collecting samples in the field. We have also paid attention to recording the nicknames by protecting their pronunciation characteristics in the Uyghur dialect of Eastern Turkistan. According to the obtained findings, it is observed that while nicknaming individuals, their various characteristics played a significant role such as their socio-economic status, profession, socio-cultural status, salient physical characteristics, manners and behaviors, habits, character, ethnic origin, background/race, home country, dietary habits and the like.

KEYWORDS

Nicknaming, Uyghur Turks, Eastern Turkistan, Uyghur Turkish.

1. Giriş

Arapça bir kelime olan lakabı (çoğulu *elkab*) dilciler "nebez" ile açıklarlar. *Nebez*, "bir kimseye gizli kalmasını istediği bir aybıyla hitap etmek" anlamına gelir. Ancak sonradan aslında "sıfat, vasıf" demek olan, genellikle "kişinin severek aldığı, onu toplum içinde yücelten ad" anlamındaki *na't* da lakap karşılığında kullanılmaya başlanmış, böylece *lakap* "övgü veya yergi ifade eden isim ve sıfat" anlamı kazanmıştır. Câhiliye döneminde kişinin, adından başka sonradan toplumun verdiği bir de lakabı olur, onun fizik veya karakter yapısını yansıtan bu lakap bazen takdir, bazen tahkir ifade ederdi. *Kur'ân-ı Kerîm*'de inananların birbirlerini çirkin lakaplarla çağırmasını yasaklanmış ve bu davranış tövbe edip vazgeçilmesi gereken fâsıklık kapsamında sayılmıştır. İslâm ahlâkına göre bir kişiye, aynı ismi taşıyan başka kişilerden ayırmak ve onun tanındığı özelliğini vurgulamak amacıyla lakap takmakta bir sakınca yoktur (Bozkurt 2003: 67).

Türklerde lakap takmak eski bir gelenektir. Kâşgarlı Mahmut bunun için *at atamak* tabirinin kullanıldığını söyler (DLT 1984: III, 250). Türklerde çocuk belli bir yaşa gelip bir kahramanlık göstermedikçe lakap verilmezdi. Dirse Han'ın oğlu bir boğayı alt edip boynunu kestiği için *Bogaç*, Büre Bey'in oğlu yol kesenlerle savaşp tüccarların malını onlardan kurtardığı için *Bamsı Beyrek* adını almıştır. Türkistan eski Türk devletlerinde ad yanında lakap geleneği de vardı. Onlarda özellikle *kara*

kelimesinin lakap olarak yaygınlık kazandığı dikkati çeker. Meselâ *Karaton*, 410'da Hun İmparatorluğu'nun başına geçen hükümdarın asıl adı değil, lakabıydı (*kara* + *ton* = "siyah renkli elbise" (Pritsak 1951: 259).

Lakap takma Uygurlar arasında çok eski tarihten beri devam eden bir gelenektir. Uygurlardaki lakap takma âdeti şekil ve içerik bakımından diğer Türk boylarından farklılıklar gösterir. Uygur Türklerinde soy ad bulunmamaktadır; işgalci Çin Hükümetinin uygulamasına göre Uygurlar, adlarının sonuna babalarının adını soy ad olarak kullanırlar. Kişiler hâlâ baba, sülale adları veya lakaplarıyla anılıyor, tanınıyor. Aynı köy, kasaba veya birbirini yeni tanıyan iki kişi bir araya geldiklerinde sordukları ilk soru *Kimlerdinsiz* "Kimlerdensiniz?" dir. Farklı şehirlerden iki kişi bir araya geldiğinde ise ilk tanışma sorusunun *Siz keyerlik?* "Nerelisiniz?" olduğunu biliyoruz. Uygur Türklerinde akrabalık ve hemşehrilik bağı toplumsal hayatı etkileyip yönlendiren önemli sosyolojik etkenlerdendir. *Uygurca İzahlı Lügat'*te *lakap*, "Bir kimseye, bir aileye onların karakteri, huyu, belirgin fiziksel özelliklerine göre insanlar tarafından verilen ad" olarak tanımlanmaktadır. Lakap takmak çok eski bir gelenektir, birçok millette vardır. Aynı adı taşıyan kişileri ve akraba aileleri birbirinden ayırmak için lakap takılması en yaygın uygulamadır. Uygur Türkçesindeki lakapları incelediğimiz zaman lakapların bir bölümünün aşağılama, hor görme, ötekileştirme ifadesi taşıdığını görebiliriz. Öğrencilerin öğretmenlerine taktığı lakaplarda da genellikle eleştiri, alay ön plandadır. İnsanların sevmediği insanlara taktığı lakaplar da genellikle eleştiri, alay içermektedir.

Uygur Türklerindeki lakaplar "*Has*" yani kişiye özgü lakaplar, "*cemet*" yani sülale lakapları ve "*Rayon Harektirlik*" yani belli bir köy ya da kasaba halkının hepsinin ortak lakabına dönüşen bölgesel özelliğe sahip lakaplar diye üçe ayrılır. Biz derlediğimiz lakapları ifade etme şekli ve içeriğine göre aşağıdaki türlere ayırabiliriz.

2. Lakap Vermenin Kaynakları

2.1. Kişilerin Geldikleri Yerin Adlarından Lakaplar

Bu lakaplar Uygur Türkleri arasında en yaygın olanıdır. Bunlar başka memleketlerden gelip yerleşen kişilerin adının sonuna kendi memleketlerinin adını ekleyerek verilen lakaplardır. Bu şekilde o kişinin nereden geldiğini kolayca anlayabilmekle birlikte birbirine benzeyen isimleri ayırt etmek için de kullanılmaktadır. Zaman içerisinde bu lakaplar o insanların sülalesinin lakabına dönüşmüştür. Örneğin, *Memet Turfan* (Has Lakap), *Semet Encan* (Sülale Lakabı), *Niyaz Keşkerlik* (has lakap), *Ehmet Şanghay* (Has Lakap), *Mamut Atuş* (Has Lakap), *Ablekim Hoten* (Has Lakap).

2.3. Etnik Adlardan Lakaplar

Bu tip lakaplar, insanların belirgin fiziksel özelliklerini, giyinişlerini, beslenme ya da başka âdetlerini diğer etnik gruptakilere benzeterek adlarının sonuna benzetilen etnik grubun adının eklenmesiyle yapılır. Bu tip lakapların bazıları o insanları ötekileştirmek ya da alay etmek için de kullanılır. Bu tip lakaplar da Uygurlar arasında oldukça yaygındır. Örneğin, *Enver Tung'gan* (*Tung'gan* 'Çinli Müslüman, Dön'gen', alay), *Tohti Mançu* (*Mançu* etnik ad, alay), *Behtiyar Urus* (*Urus* 'Rus', benzetme), *Necat Kazak*, *Ömer Kazak* (*Kazak* etnik ad, benzetme), *Niyaz Kalmak* (*Kalmak* etnik ad, alay), *Askar Hitay* (*Hitay* 'Çinli', hakaret), *Yari Kalmak*, *Enver Kalmak* 'etnik ad' (*Kalmak* etnik ad, ötekileştirme).

2.4. Hayvan Adlarından Lakaplar

Bu tür lakaplar bazı insanların belirgin fiziksel özelliği, insanların huyu ve karakterine göre adlarının sonuna benzetildiği hayvanların adının eklenmesiyle yapılır. Bunların içerisinde has lakaplar ve sülale (*jemet*) lakapları da vardır. Örneğin, *Mutellip Keçir* (keçir 'katır', benzetme), *Ahmet Kuçuk* (*kuçuk* 'enik', alay), *Hocahmet Töge* (*töge* 'dev'e benzetme, boyu uzun adamlara verilir, sülale lakabı), *Enver Yolvas* (*yolvas* 'kaplan'), *Kadir Taylak* (*taylak* 'tay'), *Şakir Tilke* (*tilke* 'tilki', benzetme), *Tohti İnek* (*inek* 'inek', alay), *Ehmet Muzay* (*muzay* 'buzağı', benzetme), *Tahir Tehey* (*tehey* 'sıpa', alay).

Uygur Türkü bir öğrenciden derlediğimiz benzer iki lakap ise, *Böriler* ve *Kalivaşlar*'dır. Bu lakaplardan *Böriler* (Kurtlar), dört oğlu ile dul kalan bir kadının kimseye kendini ezdirmeden, kimseye muhtaç olmadan erkek gibi yaşadığı için, *Kalivaşlar* (< *kala başlar*) (Öküz Kafalılar) lakabının iae dokuz oğlu olan bir adamın oğulları içinden birinin kafası büyük öküzün kafasına benzediği için böyle dendiği belirtilmiştir.

2.5. Kuş Adlarından Lakaplar

Bu tür lakaplar insanların mesleği, dış görünüşü, huyu ve karakterine göre takılır. İnsanları kuşlara benzeterek mübalağa ve alay edilir. Örneğin, *Enver Bürküt* (*bürküt* 'şahin', meslek), *Kerim Tohuy* (*tohuy* 'tavuk', benzetme, sülale lakabı), *Tursun Kuşkaç* (*kuşkaç* 'tarla kuşu', sülale lakabı), *Raziye Kağa* (*kağa* 'karga', has lakap, benzetme), *Ekrem Horaz* (*horaz* 'horoz'; has, meslekî lakap), *Davut Liçin* (*liçin* 'doğan', has lakap, mübalağa), *Sadir Kepter* (*kepter* 'güvercin', has lakap, güvercin besleyen insanlara verilir), *Adil Mekyan* (*mekyan* 'tavuk', has lakap, korkak insanlara verilir).

2.6. Haşarat Adlarından Lakaplar

Bu tür lakaplar insanların fiziksel durumuna, huyu ve karakterine göre takılır. *Ablemit Paşa* (*paşa* 'sinek', zayıf güçsüz adamları sineğe benzetmiştir; sülale lakabıdır), *Ablet Sangying* (*sangying*, Çince alıntıdır, 'kara sinek' anlamındadır. Temizliğe önem vermeyen insanlara verilir. Çinlilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde bilinir, sülale lakabıdır). *Emet Büge* (büge 'pire', kısa boylu, ufak adamlara verilir. Sülale lakabıdır).

2.7. Yemek-İçmek Adlarından Lakaplar

Yaygın bir lakap verme yoludur. İnsanların beslenme alışkanlığı ya da mesleğine göre verilir. Örneğin, *Ahmet Yoğan Nan* (*nan* 'büyük ekmek', has lakaptır, çok ekmek tüketen insanlara verilmiştir), *Niyaz Poşkel* (poşkel 'pişi', pişiyi seven ya da pişi satan insanlara verilmiştir), *Semet Cotang* (*cotang*, Çince alıntı kelimedir, edebî dilde *umaç* denir. Mısır unundan yapılmış çorbadır; yemek alışkanlığına göre verilmiş sülale lakabıdır), *Létip Koturmaç* (*koturmaç* 'gözleme'), *Osman Mantu* (*mantu* 'mantı', mantıciya verilmiş lakaptır), *Enver Legmençi* (legmen 'bir çeşit yemek', *legmene* düşkün adama verilir), *Zeynep Şoyla* (*şoyla* 'pirinç çorbası', huyuna göre verilen lakaptır, 'ayran gönül' demektir.)

2.8. Canlıların Adlarından Lakaplar

Bu tür lakaplar kişilerin bazı âdetleri ve hareketlerine göre verilen lakaplardır. Örneğin *İdris Çaşkan* (*çaşkan* 'fare', has lakaptır, her yere girip çıkan adamlara verilmiş), *Yasin Paka* (*paka* 'kurbağa', has lakap olup fiziksel olarak biraz çirkin olan insanlara takılır), *Semet Keslençük* (*keslençük* 'kertenkele', has lakap, yürüyüşü ve tipine göre verilmiştir).

2.9. İnsanların Yüz Şekline Bakılarak Verilen Lakaplar

Bunlar insanların fizikî özelliğini yansıtan lakaplardır. Bu tür lakaplar tasvir etmek, benzetme, mübalağa yollarıyla insanların fiziksel özelliğini yansıtan lakaplardır. Örneğin: *Kelem Karikaş* (has), *İzzet Döng'ge* (has), *Zirip Sumbul* (has), *İzzet Kemşük* (has), *Mahmut Torgu* (jemet), *Hali Döng* (Has), *Adalet Katta* (Cemet), *Sadethan Seteng* (has), *Ziley Sidam* (has), *Hecer Aytörük* (has), *Şahadet Sérık* (has).

2.10. Çeşitli Eşya Adlarından Lakaplar

Bu tür lakaplar insanların tipi, huyu, karakteri, uğraştığı mesleklerine ve bazı özelliklerine göre verilmiştir. Bunlar ötekileştirme, benzetme amacıyla verilen lakaplardır. Örneğin, *Tursun Jöte* (*jöte* 'bir çeşit tarım aleti', karakterine göre), *Ömer*

Keke (*keke* 'çapa', mesleğine göre verilen lakap), *Ablémit Palta* (*palta* 'balta', mesleğine göre verilen lakap), *İbrahim Kalemtıraş* (*kalemtıraş* 'kalemtraş', benzetme), *Nurmemet Piçak* (*piçak* 'bıçak', bıçakçılık mesleğiyle uğraştığından dolayı verilen lakap), *Meryemhan Süpürge* (*süpürge* 'süpürge', kadının özelliğine göre verilmiş olup ötekileştirme anlamı taşır).

2.11. İnsanların Özür Durumuna Bakılarak Verilen Lakaplar

Bu tür lakapların bazıları insanları ötekileştirmek için verilir. Örneğin, *Tohti Tokur* (*tokur* 'topal', has lakap), *Kadir Çapak* (*çapak* 'çapak', sülale lakabı), *Aynur Kikeç* (*kikeç* 'kekeme', has lakap), *Seypul Taz* (*taz* 'kel', has lakap), *Enver Maymak* (*maymak* 'her hangi bir organı eğri', has lakap), *Ayşem Kingğir* (*kingğir* 'eğri', has lakap), *Ömer Yaba* (*yaba* 'dilsiz', has lakap), *Meryem Sésik* (*sésik* 'kokan', has lakap), *Şevket Şölgey* (*şölgey* 'salya', has lakap), *Tursun Mangka* (*mangka* 'sümük', has lakap), *Hezim Dongğak* (*dongğak* 'kambur', has lakap), *Patemhan Panak* (*panak* 'nohut burunlu').

2.12. İnsanların Vücut Yapısına Göre Verilen Lakaplar

Bu tür lakaplar benzetme, mübalağa, ötekileştirme ya da kişileri tarif etme maksadıyla verilir. Örneğin: *Gül Çang-sen* (*Çang-sen* 'Çin'de bir dağ adı', benzetme mübalağa), *Ömer Çigaza* (*alay*, has lakap), *Kadir Sobo* (*sobo* 'paspas', Çince alıntıdır, has lakap).

Sosyal medyadan tespit edilmiş olan *Daraplar* lakabının nasıl verildiği şöyle anlatılmıştır: Anne tarafı sülalesindeki kişiler iri yarı ve uzun boylu oldukları için 'ağaç gibi uzun' anlamına gelen "Darah-darap" derlermiş, bu ibare daha sonra "Darap" olarak kullanılmış ve böylece annesi sülalesinin lakabı "Daraplar" olmuş.

Türkiye'de tahsil gören bir Uygur öğrenciden *Kizil* ve *Pürükler* lakapları da tespit edilmiştir. *Kizil*, kaynak kişinin anlatımına göre, beyaz tenli dedesi sinirlendiğinde yüzü hemen kıp kırmızı olduğundan dedesine *Kizil Sıdık* derlermiş. *Pürükler* lakabı ise, çok eskiden Turfan'a sürgün edilerek gelmiş olan *Kizil* lakaplı dedenin eşinin büyük dedelerinin lakabıdır. Hikâyesi şöyle dile getirilmiştir: Büyük dedenin yüzünde yaşadığı üzüntüden dolayı yara çıkmış, fakat iyileştikten sonra iz kalmış, bundan dolayı "Pürük" diye lakap vermişler.

2.13. Kişilerin Huyu ve Karakterine Bakılarak Verilen Lakaplar

Ablet Hang'ga (*hang'ga* 'salatalık, hıyar', Çince alıntıdır. Uygurcada *terhemek* denir), *Semet Yuvaş* (*yuvaş* 'uslu'), *Selim Çarçang* (*çarçang* 'yorgun'), *Barat Çatak* (*çatak* 'problemlî'), *Tursun Doden* (*doden* < Çin. *daoden* 'zorba'), *Celil Yekke* (*yekke* 'tek'), *Tohti*

Zang (*zang* < Çin. 'pis, kirlî'), *Sabir Yelim* (*yelim* 'yapıştırıcı'), *Ayşem Kot-kot* (*kot-kot* 'geveze'), *Aznem Çekimçi* (*çekimçi* 'ispiyoncu'), *Reşit Yalakçı* (*yalakçı* 'yağcı'), *Mamut Tersa* (*tersa* 'ters'), *Eziz Kanay* (*kanay* 'zurma'), *Enver Sek-sek* (*sek-sek* 'zıplama'), *Yasin Kurtluklar* (*kurtluk* 'böcekli'), *Abla Tohopoki* '*tohopoki* 'tavuk boku' çok kötü insanlara verilir), *Gulnezer Mişmiş* (*mişmiş*, yansıma kelime, kolay ağlayan insanlara verilen lakap). Bunların hepsi de has lakaplardır.

2.14. İnsanların Uğraştığı Meslek ve Sanat Dallarına bakılarak Verilen Lakaplar

İnsanlar hangi meslek dalıyla meşgul oluyorsa, ona o mesleğin adı lakap olarak verilir, bu daha sonra soyada dönüşür. Örneğin, *Ahmet Mucang* (*mucang* < Çin. 'marangoz'), *Memet Tamçı* (*tamçı* 'inşaatçı, duvarcı'), *Niyaz Seypung* (*seypung* < Çin. 'terzi'), *Toxti Kigizçi* (*kigizçi* 'keçeci', sülale), *Rozi Navay* (*navay* 'fırınçı'), *Gofur Şopur* (*şopur* 'şoför'), *Hemit Tömürçi* (*tömürçi* 'demirci'), *Tursun Aşpez* (*aşpez* 'aşçı'), *Barat Nağriçi* (*nağriçi* 'davulcu', sülale), *Sayim Buğıçi* (*buğıçi* 'boğacı', sülale), *Zunun Tivip* (*tivip* 'tabip'), *Ekrem Kassap* (*kassap* 'kasap'), *Emin Tügmençi* (*tügmençi* 'değirmenci', sülale), *Meryem Yipekçi* (*yipekçi* 'ipekçi', sülale), *Abdurrahim Epkeş* (*epkeş* 'su taşıma işi ile uğraşan hamal', has lakap), *Abduşükür Zege* (*zege* 'kuyumcu'), *Bibinur Sütçi* (*sütçi* 'sütçü').

2.15. İnsanların Giyim Tarzına Göre Verilen Lakaplar

Bu tür lakaplar benzetme, tasvir etme, abartma yoluyla ifade edilir. Örneğin, *Seyit Konçak* (*konçak* 'bez bebek', elbiselerini dar, sık giyinen insanlara verilen lakap, has lakap), *Niyaz Ala Kepiş* (*ala kepiş* 'güzel ayakkapı', has lakap), *Mügey Damoza* (*damoza* < Çin. 'uzun kalpak(lı)', Sülale), *Şemsi İştini Çong* '*ıştini çong* 'pantalonu büyük', has lakap), *Semet Salpang* (*salpang* 'kulağı büyük', has lakap).

2.16. İnsanların Konuşma Tarzı ve Konuşma Alışkanlıklarına Bakılarak Verilen Lakaplar

Bu tür lakapların bazıları insanların konuşma alışkanlıklarını, tutumunu ifade ederken, bazıları ise ötekileştirme anlamını ifade ediyor. Örneğin, *Ayup Kopal* ('kaba', has lakap), *Enver Tong* (*tong* 'don, buz, soğuk', has lakap), *Ahmet Çünki* (konuşurken *çünki* 'çünkü' kelimesini çok kullanan insanlara verilmiş, has lakap), *Mahir Ğing-ğing* '*ğing-ğing* 'vıdı vıdı', has lakap), *Sayim Lapçı* (*lapçı* 'lafcı, geveze', has lakap), *Hisam Gepçi* (*gepçi* 'lafcı, şakacı', has lakap), *Yasin Hing-Hing* (*hing-hing* 'vıdı vıdı', has lakap), *Osman Kikeç* (*kikeç* 'kekeme', has lakap).

2.17. Kişilerin Mesleği, Unvanı ve Toplumdaki Yerine Bakılarak Verilen Lakaplar

Bu lakapların verilme şekli ve ifade ettiği anlamı itibarı ile meslek ifade eden lakaplara benziyor. Örneğin, *İdris Tongçi* (tong < Çin. 'haber', *tongçi* 'haberci'), *Semet Hacı* (*haci* 'hacı'), *Osman Damolla* (*damolla* 'hoca'), *Osman Kari* (*kari* 'hafız'), *Memet Ahun* (*ahun* 'hoca'), *Abdullah Şangcang* ('şangcang < Çin. 'köy muhtarı'), *Sopi Hakim* 'İlçe başkanı', *Ehmet Tüencang* (*tüencang* < Çin. 'binbaşı'), *Tursun Bay* (*bay* 'zengin'), *Namet Şuci* (*şuci* < Çin. 'sekreter'), *Abliz İşçilar* (*işçilar* 'işçiler', has lakap), *Ehtem Şangyu* (*şangyu*, eski bir Türk yönetici unvanı; Çincedeki telaffuzu ile).

2.18. Çocuklarının Sayılarına Bakılarak Verilen Lakaplar

Bazı insanların çocuklarının hepsi kız ya da oğlan olduğunda çocuklarının sayıları lakap olarak verilir. Daha sonra bunlar sülale lakaplarına dönüşür: *Tokkuz Oğullar* 'Dokuz Oğullar', *Alte Kizlar* 'Altı Kızlar', *On Oğullar* 'On Oğullar', *Sekkiz Kizlar* 'Sekiz Kızlar',

Uygur Türkleri uzun yıllık tarihinde birkaç defa alfabetini ve dinini değiştirmiştir. Fakat onlar bir toplum için en önemli olan etnik özelliklerini, ana dilini, örf-âdetlerini ve atalarından miras kalan kültürel miraslarını korumaya önem vermişlerdir. Sonuç olarak, Uygur Türkleri tarihî süreç içinde kendilerini yenileyerek varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Uygur Türkleri zengin kültür, parlak medeniyet ve kültürel derinliklere sahiptirler.

Uygur Türkleri İslam dinini kabul ettikten sonra, yeni doğmuş bebeklere Müslüman isimleri vermeye başlarlar. Bundan dolayı köylerde aynı adlı insanlar çoğalmaya başlar. Bir köyde pek çok insanın adının 'Mehmet', 'Osman, Ömer' ve 'Ayşe' olması toplumda kargaşa yaratmaya başlar. Böyle bir karmaşık durumda, bu kargaşayı Uygur Türkleri lakap koyma geleneğinden yararlanarak çözmüşlerdir. (Rahman 1990: 13). Doğu Türkistan'da hemen hemen lakapsız insan yoktur. Lakap insanların adının sonuna eklenir. Bu lakaplar insanların mührü gibidir. Eğer biri birini arayacaksa, iş yeri adresini ya da evinin adresini bilmiyorsa, lakabını söylemesi o kişiyi bulmak için yeterlidir.

Uygurlardaki bazı lakapların tarihi çok eskilere dayanır. Lakapların tarihini ve onun toplum içinde oynadığı rolü araştırdığımızda, lakaplar başlangıçta tek kişiye konulmuş olsa da zamanla kişilerin evlatlarına miras olarak kalmış ve sonraki nesiller de bunu devam ettirmişlerdir. Böylece, bir kişiye verilen lakap zaman içinde bir sülalenin lakabına dönüşmüştür. Bu gelenek Doğu Türkistan'ın pek çok yerinde gelenek hâline gelmiştir, nesilden nesle devam etmektedir.

3. Bölgesel/Yerel Lakaplar, Sülale Lakapları, Kişiyeye Özgü Lakaplar

Uygur Türklerindeki lakapların insanlar tarafından benimsenmesine, dağılım durumu ve toplumdaki rolüne göre üçe ayırabiliriz: 1. Bölgesel ya da yerel lakaplar, 2. Sülale lakapları, 3. Kişiyeye özgü lakaplar (has lakaplar). Bunlardan ikinci ve üçüncü gruba girenlerle ilgili yukarıda 2. başlık altında daha ayrıntılı durulmuştur.

1. Bölgesel Lakaplar: Bir köy ya da kasabadaki insanların hepsine ortak olan lakaplardır. Bu tür lakapların kapsama alanı çok geniştir. Bölgesel lakabı olan kişinin lakabı, bir köy ya da bir kasabadaki çok sayıda kişiye özel olarak verilen lakaplar olmakla birlikte, aynı zamanda onlarca ailenin de lakabına dönüşmüştür. Bu tür lakaplar 300-400 yıllık tarihe sahiptir. Böyle lakaplar ne zaman, neden verilmiştir? Bunları öğrenmek için o yerlerin tarihini, ekolojisini, iklimini, o halkın yaşam tarzını araştırmak gerekir. Bunlar o toplumdaki lakapların tarihini ortaya çıkarmak için önemli kaynak sayılır. Birkaç örnek:

Koturmaççılar: Bu lakap Doğu Türkistan'ın Toksun ilçe merkezi ve civarındaki mahallelerinde yaşamakta olan kişilere ve onların beslenme kültürüne bakılarak verilen bölgesel lakaptır. *Koturmaç* 'katmer' demektir ve Sivas katmerinin aynısıdır. Bu lakap ilçe merkezi ve civar mahallelerini kapsar. Eskiden bu bölgenin toprakları çorak, tarla sulama sistemi yok, ekilebilecek tarla da yokmuş. Toksun ilçe merkezindeki insanların çoğu devlet memuru ve küçük esnaflardan oluşuyormuş. Kasım 1949 tarihinde Komünist Çin işgal güçleri Doğu Türkistan'a girmeden önce Toksun nahiye merkezinde nüfus çok az olduğundan ticari faaliyetler de çok azmış. İnsanların günlük kazancı günlük geçimlerini sağlayabilmelerine zar zor yetiyormuş. Toksunlular yoksul olduklarından tandırda ekmek yapacak ekonomik güçleri bile yokmuş. Bundan dolayı günlük kazançlarıyla un, yağ satın alıp *koturmaç*, yani 'katmer' yapıp yerlermiş. Bundan dolayı *koturmaççılar* sözcüğü, Toksun şehir merkezi ile civarındaki yerleşim yerlerindeki insanların lakabına dönüşmüştür.

Bazı lakaplar ise, Toksun ilçe merkezi ile çevresindeki "Saray Yeri"¹ne (Gong şang) bağlı birkaç mahalledeki insanların sülale lakabına dönüşmüştür. Örneğin sülale lakapları: *Paşşılar* 'Sinekler', *Kelenderler* 'Dilenciler', *Loyılar* 'Yaşlılar', *Kullar* 'Köleler', *Topaklar* 'Öküzler', *Sérıklar* 'Sanlar', *Kançıklar* 'Kancıklar', *Yungbaşlar* 'Yün Kafalılar', *Tohuylar* 'Tavuklar', *Küsütküler*, *Lenggerler*, *Kündiler*, *Çivimler* 'Kara Sinekler', *Galzanglar*, *Boranlar* 'Boran', *Pupular*, *Sağrular*, *Taşçılar* 'Taşçılar'. (TT 2010: 108)

¹ *Gon şang*: Hanlık Yer; Mançu İmparatorluğu döneminde, 1757 yılında Mançu imparatorunun emri ile Çinlilerin yerleştirildiği yer.

Cotangçılar²: Bu lakap Toksun ilçesinin “Gonşang” (Hanlık Yer) kasabesindeki insanların beslenme âdetine göre verilmiştir. Bu ilçe merkezinin doğusundaki Bayğol (Toksun Ğol) ırmağının güneyindeki Hanlık kasabasına ait bir yerleşim yeridir.

Cotang Çince bir çeşit çorba adıdır. Uygur Türkçesinde *umaç* denir. *Cotang* mısır ununu kaynamış suyun içine koyup karıştırarak yapılır. Bu çorbanın adı Kâşgarlı Mahmut’un *Divânı Lugâti’t-Türk* adlı eserinde *umaç* (DLT 1984: 310) olarak geçmektedir. Fakat Toksun ilçesinde bunun Çince alıntı kelimeyle *cotang* denmesinin tarihî nedeni, bu ilçenin Mançu İmparatorluğu tarafından 1759 yılında işgal edilmesinden sonra Toksun ilçesinden Turfan’ın Singgim ilçesine kadar olan aralıktaki 7 köye “Gongşang” (Saray Köyü) kurulup Çin’in Gansu ve Çinghay eyaletlerinden Çinli (Han ırkından olan) ailelerin getirilip Uygurlarla karma şekilde yerleştirilmesidir. Mançu hükümetinin bu Çinlileri yerleştirdiği yerler hem çorak, verimsiz yerler olduğu için hem de Mart, Nisan ve Mayıs aylarında çok rüzgâr estiğinden bu verimsiz yerlere buğday ekilemiyormuş, daha çok mısır ekiliyormuş. Mısır ve sebzelerden de çok az hasılat elde ediyorlarmış. Yoksulluktan ötürü bu yerdeki kişilerin hepsi her gün *cotang*, yani *umaç* mısır çorbası yapıp içerlmiş. Bundan dolayı burada yaşayan kişilerin hepsini *cotangçılar* derlmiş. Bu konuda halk arasında koşmalar da bulunmaktadır:

Gonşang yolida, halu (oklava) qolida,

Kéçisi yatmaydu (Gongşangliq) cotang ğémida.

Saray Köyü yolunda, oklava elinde,

Umaç düşünerek geceleri uyumazlar (Saray Köylü).

Bu koşmada bu bölgede yaşayan kişilerin eskiden beri yoksulluk içinde yaşadığı anlatılmış. (TT 2010:109)

Muzdekler (Buz gibiler): Bu lakap kişilerin huyu ve davranışına göre verilmiş bölgesel lakaptır. Kişiler Turfan’ın Bostan kasabasının güney-doğusundaki *Böri Bolak* (Kurt Pınar) ve *Boz Yulgun* kentlerindeki kişilerin hepsine *Muzdekler* derler. Bu iki kasabanın doğası çok güzeldir ve eskiden beri bu kasaba halkının ekonomik durumu da iyi sayılmış.

2. Sülale Lakapları

Söremler ‘Tırmık’: Turfan şehrinin Karız mahallesinde yaşayan yerli insanların

---

² Cotang: ‘Çotang’ Çince bir çorba adıdır. Yeni Uygur Türkçesinde “umaç” denir. Umaç, mısır ununu kaynamış suyun içine koyup karıştırarak yapılır.

sülale lakabı. Güya, onlar yavaş hareket eden, tembel insanlar olduğu için *Söremler* lakabı verilmiş.³

Tokmaklar: Sesi gür çıkan, açık sözlü ve eleştiriden korkmayan bir sülalenin lakabı.

Çögünler: 'Çaydanlığa benzeyen alet', Turfan'a başka yerden gelip yerleşen, biraz tombul, orta boylu imamın sülale lakabı.

Gung'gurtlar 'Kibritler': Turfan'da dokuz oğlu olan bir kişinin dokuz oğlundan birinin torununun lakabı olup, zaman içinde sülale lakabına dönüşmüştür. *Gung'gur* hızla ateşlenen madde olduğundan insanları sürekli kışkırtan, yani birinin sözünü diğer kişiye taşıyan kişilere verilmiş.

Sakallar: Sakallı olan kişilere verilen sülale lakabı olup, bazı köse adamlara da *Sakallar* lakabı verildiği tespit edilmiştir.⁴

Bocanglar: Turfan'da Komünist Çin işgalinden önce Milliyetçi Çin Hükümeti döneminde belediye başkanı olan birinin çocuklarına *Bocang Baliliri* derlermiş. Daha sonra bu sülale lakabına dönüşmüştür.⁵

3. Kişiyi Özgü Lakaplar (has lakaplar)

Yukarıda bahsettiğimiz gibi kişilere özgü lakapların bazıları zaman içinde sülale lakabına dönüşmüştür.

4. Lakaplar mizah konusu olabilir

Doğu Türkistan'ın Gulca vilayetinde insanların tipi, davranışları, giyim-kuşamı hiciv konusu olur. Bununla ilgili lakapları söyleyerek karşı taraftaki kişileri güldürürler. Fakat bunları yaparken karşı tarafa şaka olduğunu söylemek gerekir. Örneğin: *Turdi lingşik* 'kafasını sallayan', *Curet taygan*, 'kulağı büyük' *Rozi Serik* 'sarışın', *Ehmet Tengne* 'hamur teknesi', *Haci Çongvaş* (< çong baş) 'büyük baş', *İrşat Mangka* 'sümüklü', *Sejit Kariğu* 'kör', *Nurnisa Tongkay* 'dişlek'.⁶

4. Sonuç

Lakaplar, halk bilimi ve kültürü açısından önem taşımaktadır. Uygur

³ Kaynak Kişi Turfanlı Uygur Öğrenci.

⁴ Kaynak kişi: Uygur Öğrenci

⁵ Kaynak kişi: 70 yaşındaki Hüseyin Hacı

⁶ Kaynak kişi: Almanya'da yaşamakta olan mizah ustası Ablemit Tursun.

Türklerinin kültüründe önemli bir yere sahip olan ad verme olgusu kadar lakap verme de öne çıkan önemli bir folklor olayıdır.

Elde edilen bulgulara göre; bir kişiye lakap verilirken o kişinin çeşitli özellikleri, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel durumu, işi, mesleği, belirgin fiziksel özellikleri, tavır ve davranışları, etnik kökeni/soyu, memleketi, yemek alışkanlıkları vb. özelliklerin önemli rol oynadığı görülmektedir.

Kaynaklar

- ABBAS, A. (1993) *Uygurçä Menidaş Sözlär Luğiti*. Şinjang Halk Neşriyatı: Ürümçi.
- ARSLAN A. (1986) "Hazirki Zaman Uygur Tili Kumul Şivisi Häqqidä", *XEED* 2, 18-28.
- ABLİMİT, A. (1986) "Uygur Tilidiki Birkaççe İsimlerning Tarihi Mänbesi Toğrisida", *XÜD*, 1, 30-50.
- BOZKURT, N. (2003) "Lakap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C. 27, Ankara, 65-67.
- Divânü lugâti't-Türk Tercümesi* (1984) C. III, Şinjang Neşriyatı, Ürümçi.
- ELÇİN, Ş. (1993) *Halk Edebiyatına Giriş*. Akçağ Yayınları: Ankara.
- Hänzüçä-Uygurçä Maqal-Tämsillär Luğiti* (1979). Şinjang Halk Neşriyatı: Ürümçi.
- KAHİRİ, M.S. (2010) *Uygur Kişi İsimleri Kamusi*. Şinjang Üniversitesi Neşriyatı, Ürümçi.
- MÖMİN, A. (1989) *Türkçä - Uygurçä Lugât*. Milletler Neşriyatı: Bei Jing.
- PRITSAK, O. (1951) "Von den Karluk Zu den Karachaniden" *ZDMG*, 101.
- RAHMAN, A. (1990) *Uygur Forkloru*, Şin Jang Halk Neşriyatı: Ürümçi.
- Turpanşunaslik Tetkikati/Turfan Araştırmaları*. 2, 2010, 108-10.
- TURSUN, A. (1984), *Kädimqi Uygur Yazma Yadikarlıqliridin Tallanma*. Şinjang Neşriyatı: Ürümçi.
- Uygur Tilining İzahlıq Luğiti* (1998) Şinjang Halk Neşriyatı: Ürümçi.
- Uygurçä Maqal-tämsillär Luğiti*, (1993) Ürümçi.

Erkin Emet <http://orcid.org/0000-0002-6423-1380>

Doç.Dr.Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/Türkiye.

Adres: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Sıhhiye, Ankara/Türkiye.

E-posta: emeterkin4@gmail.com

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 2 Eylül 2020

Yayına kabul edildiği tarih: 23 Eylül 2020

E-yayın tarihi: 9 Kasım 2020

Çıktı sayfa sayısı: 12

Kaynak sayısı: 12